

Nikola Visković

STABLO I ČOVJEK*Prilog kulturnoj botanici*

Antibarbarus, Zagreb, 2001, 848 str.

Što je stablo čovjeku i što je čovjek stablu u raznim povijesnim vremenima, pitanja su koja postavlja Nikola Visković u ovom imponantnom i nadasve originalnom djelu kojeg možemo smatrati logičnim slijedom autorove prethodne knjige *Životinja i čovjek* u kojoj autor izlaže i brani načela neantropocentrične ili biocentrične etike. U djelu *Stablo i čovjek* kritička spoznaja i normalna briga iz zoološkog dijela prirode prelazi na botaničke dijelove, ali i na sve ostale dijelove prirode. Taj prijelaz sa zoološkog na botaničko, autor smatra ekološki i aksiološki neizbježnim jer »ne može se smisljeno priznati bilo kakva vrijednost animalnom (po sebi, u biološkom ciklusu, i za čovjeka, u kulturnom ciklusu), ako se ujedno načelno ne prizna slična vrijednost vegetalnom i anorganikom – i to ne samo kao osnova animalnog i kulturnog, nego kao jedinstvenih i samostalnih dobara prirodne zbilje« (str. 22). Upravo ta spoznaja predstavlja fundamentalnu razliku između uvriježenih shvaćanja »zaštite ljudske okoline« koja ne prelazi granicu radikalne antropocentrične sebičnosti od ekološkičko – biotičkih zahtjeva zaštite prirode kao inherentne vrijednosti.

Knjiga je podijeljena u pet monumentalnih poglavlja obogaćenih ilustracijama, a na kraju knjige Visković prilaže klasifikacijski prikaz drvenastih biljaka, stabala i grmova, sastavljen u svrhu, kako kaže sam autor, pripomoći u čitanju knjige. U nastojanju da prikaže i dokaže vrijednost biljnog svijeta i dužnost čovjeka da ga poštuje, izvodi ispitivanje analogno ispitivanju provedenom u već ranije navedenoj knjizi *Životinja i čovjek*. Tako Visković prikazuje: važnost biljnog svijeta u biosferi i za opstojnost čovjeka; ljudsko ignoriranje, uništavanje divljeg bilja i se-

bičnu brigu za sve reduciraniji broj prirodnih biljnih vrsta; te potrebu moralne i pravne brige za preostalo biljno blago. Upravo su te teme baza i program interdisciplinarnog znanstvenog projekta kojeg autor naziva kulturna botanika.

Viskovićeva studija se poziva na niz bioloških, antropoloških, historijskih, ekonomskih, religijskih, umjetničkih i drugih podataka koji ukazuju na činjenicu da je stablo uvijek bilo izvor materijalnih dobara za čovječanstvo, te da je ne samo zbog toga već i zbog svog prekrasnog lika bilo predmet interesa, simbolizacije i estetskih doživljaja. S druge strane, autor nastoji pokazati široku lepezu odgovora čovječanstva na darovano mu blago – od zahvalnosti i poštovanja do bezobzirne eksploatacije i destrukcije.

Jedno od temeljnih pitanja koje Visković postavlja u prvom poglavlju pod nazivom *Zaborav prirode* je pitanje uzroka zaborava vrijednosti biljnog svijeta i odprirođenja čovjeka od ne-humanih bića. Odgovor o uzrocima se traži u dva pravca. Prvo, biljke su (bar na prvi pogled) kvantitativno brojnije i dostupnije od životinja (osim u nekim pustinjanskim i ledenim biotopima gdje su jednako oskudne kao i životinje, iz čega proizlazi da su biološki i kulturno cijenjene poput životinja). Drugo, biljke zbog svoje slabije pokretnosti, bezglasnosti, pretežno autotrofnog hranjenja i manje osjetljivosti, te zbog pretpostavljenog nedostatka bilo kakvog psihizma ne pobuđuju u čovjeku interes i suosjećanje kao životinje. Upravo zbog tih razlika, biljke se percipiraju kao manje vrijedna bića danas, kao i nekad u arhaičnim društvima, koja su biljke za razliku od današnjeg društva ipak više uvažavala, mada su ih manje simbolički označavala od životinja. Marginalna uloga biljaka evidentna je na nekoliko razina – od dnevne prakse (u kojoj domaćim životinjama i ljubimcima priznajemo određenu individualnost dajući im osobna imena, dok najdraže biljke uvijek nazivamo po njihovim vrstama i rodovima) do ras-

prava o ekološkoj krizi. Ekološka i bioteička svijest o ugroženosti i potrebi zaštite faune daleko je snažnija od svijesti o ugroženosti flore i potrebi njezina spašavanja.

Stablo kao antropološka tema, s upotrebom i uzgojem drveća za ljudsku hranu, građevinski materijal, sirovine, lijekove i urbana rješenja, tema je koju autor razlaže u drugom poglavlju *Ekonomija stabla*. U tom kontekstu ističe se uloga biljaka (drveća) u samoj prirodi te uloga koju im pridaje čovjek ili poredak kulturne svrhovitosti. Razgovoru o ulozi biljaka u kulturi prethodi razgovor o poziciji i efektima bilja u biosferi jer su upravo biljke faktor koji je utjecao na nastajanje i održavanje života na Zemlji (fotosinteza, stabilizacija plodnog tla, sprečavanje erozije, skladištenje i pročišćavanje vode, značajna uloga u prehrambenom lancu...). Sve je to stvar kako kaže Visković prirodne ekonomije stabla, odnosno proizvodnje i održavanja prirode kroz drveće. Međutim, centralni interes knjige je ljudska ekonomija stabla koja se zapravo temelji na uobičajenoj i egocentričnoj brizi čovjeka za prirodu koja je motivirana neposrednom korisnošću prirode. Relevantnost stabla na antropološkoj razini je očita. Prije svega stablo je čovjekovo pristanište i zaklon, izvor građevinskog materijala, gorivo, oruđe, ali i posljednje prebivalište (grob). Mitovi i drevne predaje obiluju podacima o ljekovitim svojstvima biljaka i drveća (fitoterapija), pa je stoga stablo nadahnuće tradicionalnoj medicini, ali i u računanju vremena, pismu, toponomiji, antroponomiji...

Duhovnost stabla je naziv trećeg poglavlja koje tretira stablo kao objekt religijskog kulta, magije, narodnih običaja i vjetrovanja. Stablo je od pradavnih vremena imalo snažno simboličko značenje što proizlazi dijelom iz činjenice da su stabla temeljna dobra u materijalnoj i kulturnoj egzistenciji čovjeka u pojedinim krajevima svijeta, ali i iz simbolike bilja općenito koja ukazuje na život, plodnost, ritmove

godišnjih doba, besmrtnost, ljekovitost, vječno vraćanja. Kolika je važnost stabla u religijskoj, mitološkoj i općenito duhovnoj tradiciji, Visković pokazuje detaljnim prikazima, grčke, kineske, japanske, indijske, sumerske i drugih mitologija, šamanizma, kršćanstva i drugih spiritualnih tradicija, te daje pregled simbolike kozmičkih i antropogenih stabala. U tom kontekstu daje detaljne prikaze simbolike pojedinih stabala (hrast, imela, bukva, jela, bor, čempres, šipak, loza, vrba, topola, tisa, jasen...) i prikaze narodnih legendi, vjetrovanja, običaja, svetkovina u kojima stablo ima centralnu ulogu. Studija je obogaćena radom Suzane Marjančić pod nazivom *Stablo u zimskim svetkovinama Hrvatske*.

Stablo kao izvor estetskih doživljaja, model spoznaje i klasifikacije teme su četvrtog poglavlja *Ljepota stabla i stablo spoznaje*. Rasprava o estetici spoznaje usmjerena je na tri situacije u kojima su stablo (šuma) objekti estetskog doživljaja: divlja priroda, vrtlarski obrađena priroda (pučki, gospodski antički, istočnjački, europski, moderni vrtovi i urbane zelene površine), te stablo u umjetničkom, likovnom (drvorezbarstvo, slikanje na drvenoj podlozi, intarzija, fitoornamenti...) i književnom djelu (od grčkog pjesništva, preko haiku poezije srednjeg vijeka do Nietzschea i Prousta, Čehova, A. G. Matoša, Krleže, Ujevića i ostalih velikih imena svjetske i domaće književnosti). U ovo poglavlje uvršten je i rad dr. Duška Kečkemeta pod nazivom *Stablo u slikarstvu Hrvatske*. Poglavlje zaključuju teme o stablu spoznaje i njegova značenja mudrosti, pamćenja i znanja te stabla kao temelj klasifikacije (Porfirijevo stablo, stablo postojećeg znanja, genealoško stablo...).

Ime posljednjeg poglavlja *Stradanje i zaštita stabla* ukazuje na centralnu temu koju Visković obrađuje – ljudsko uništavanje i moralno-pravna zaštita stabla i šuma. Prirodno stradanje stabla prvenstveno je predmet razmatranja kolega

»prirodnjaka«, ali ono postaje kulturna i etička tema ukoliko je stradavanje stabla posljedica čovjekova djelovanja i utjecaja. Žalosna je činjenica da čovječanstvo nikada nije apsolutno i altruistički poštivalo sve forme života kao imanentnu vrijednost već se prema njima odnosilo egoistički i eksploatatorski i utilitarno. Hipotezu postavljenu u knjizi **Životinja i čovjek** Visković ponavlja, čime naglašava zahtjev za odbacivanjem antropocentrične etike i etnocentričnih pravila koja se trebaju zamijeniti dosljednom univerzalizacijom moralnih načela u ljudskom rodu i formiranje eko-biocentrične etike u kojoj moralnu zaštitu trebaju imati i humana i ne-humana bića (biljke, životinje, anorganski dijelovi prirode). Biocentrična i ekocentrična pravila ističu da je dopušteno upotrebljavati i ugrožavati ne-humani život koji ima vrijednost po sebi, samo u mjeri koliko je nužno za egzistenciju čovjeka i samih biljnih i životinjskih zajednica. Naravno, Visković je svjestan prepreka i nejasnoća ovih biocentričnih i altruističkih pravila. Analizu nastavlja povijesnim pregledom vlasničkih, religijskih i lovnih zaštita stabla i šuma, sa posebnim osvrtom na šumarstvo kao danas prevladavajuću djelatnost zaštite šuma koja pokazuje prvenstveno ekonomistički odnos prema šumi kao vrijednom resursu koji se eksploatira, stručno i pravno štiti i uzgaja na razne načine. Uz raspravu o botaničkim vrtovima i zaštićenim prirodnim predjelima, autor daje pregled znamenitih stabala koji su pravno zaštićeni u Hrvatskoj i imaju status spomenika prirode i spomenika parkovne arhitekture.

Sa žalošću je Visković konstatirao da u znanstvenim krugovima i široj javnosti postoji slabi (gotovo nikakav) interes za ovaj tip kulturološko-botaničkog istraživanja, što je rezultiralo izrazito oskudnom botaničkom literaturom iz dendrologije (znanost o drvenastom bilju, drveću i grmlju), te još manjim brojem istraživanja o ulozima stabla i grmova u materijalnoj i

duhovnoj povijesti čovječanstva, ali ne zaboravlja odati priznanje jednom od preteča ovog pristupa – biologu Miji Kišpatiću koji je popularizirao znanja o biljkama i njihovom značenju u kulturi. Bez obzira na dosadašnju nezainteresiranost, postoje razlozi za optimizam jer je Visković ne samo u sociologiju, već i u šire znanstvene krugove inauguirao originalan istraživački koncept koji će zasigurno djelovati inspirativno i potaknuti nova istraživanja iz kulturne botanike.

Marija Geiger

Peter Wagner

A HISTORY AND THEORY OF THE SOCIAL SCIENCES

Sage Publications, London/Thousand Oaks/New Delhi, 2001, 193 str.

Njemački sociolog Peter Wagner spada u red onih suvremenih autora koji se iscrpno i doista istraživački bave tradicijom i mijenama socijalnih znanosti. Tu je reputaciju stekao svojom knjigom **A Sociology of Modernity. Liberty and Discipline** (1994), koja je svojedobno prikazana u ovom časopisu (vidi: *Socijalna ekologija*, 4/1996). Svoja istraživanja Wagner stavlja u kontekst sveopćeg preispitivanja modernosti i iz te perspektive sociologiju promatra kao tipično modernu znanstveno-teorijsku tvorbu. Pokazuje kako je njezina geneza blisko i neraskidivo povezana s društvenim, kulturnim i epistemološkim preobrazbama koje karakteriziraju samu modernost. Taj analitički smjer slijedi i knjiga **A History and Theory of the Social Sciences (Povijest i teorija socijalnih znanosti)**, s tom razlikom što se u njoj naglašenije problematizira »postmodernost stanje« kao »kulturna klima« današnjih socioloških orijentacija. Knjigu tvore dva dijela. U prvom dijelu (*Preispitivanje povijesti socijalnih znanosti*) autor razmatra pet tematskih cjelina: *klasična sociologija i prva kriza modernosti; politička anali-*